

rímes tizennégyes sorokban. Homeroshoz azután is gyakran visszatértem. On revient toujours . . . Miniszteri megbízásból került prózai Ilias-fordításom azt a célt szolgálta, hogy mentül hívebben, megbízhatóbban tolmácsolja Homeroszt azoknak, akik az eredetit nem olvassák. De bár ez a prózai fordítás nem maradt elismerés nélkül, mindig éreztem, hogy fél munkát végeztem, s mert fordításom szemelvényes volt, más tekintetben sem adtam egészset. A törekvést a vágy szüli, a vágyat pedig a hiányérzet. Én mindig hiányát éreztem a magyar irodalomban olyan Homeros-fordításnak, melynek főkéllékeit főntebb fejtettem ki. Talán nem esik szerénységemnek rovására annak nyílt kijelentése, hogy a műfordítás két fő kellékének birtokában érzem magamat s képes vagyok Homeros is mind a philologiai hűség, mind az elérhető költőiség szempontjából megfelelő módon tolmácsolni; mert ez az érzet, ez a tudat ad nekem arra jogot, sőt ez teszi kötelességemmé, hogy egy néhány görög és római költő megszólaltatása után ősz fővel visszatérjek 22 éves korom első szerelméhez, minden költészet örök forrásához, az örök-ifjú Homeroshoz s neki a magyar költészet Pantheonában, amennyire rajtam áll, *sans peur*, de egyúttal *sans reproche* díszes helyet kívánjak biztosítani.

„Emberé a munka, Istené az áldás“. Arról kezeskedem, hogy az általam tolmácsolt Homeros — nem a szolgálai, hanem a magasabbrendű hűség szempontjából — nem fog okot adni alapos kifogásra. Mennyire állja meg a helyét a költői kongenialitás szempontjából, annak megítélése már nem az én feladatom.*)

(Szeged.)

Csengery János.

A HÁBORUS IRODALOM HÁROM FÁZISA.

Az első fázis magának a nagy háborúnak az idejébe esett. A haditudósítóknak kinevezett karszallagos molnárferencek száz kilométerre a frontoktól, a főhadiszállások tisztjeinek információi alapján, akik maguk sem láttak eleven halált, édeskésen lelkesítő tárcákat írtak a háborúról. Jobb híjján Gorlicét a palacsinta-tészta rotyogásával hasonlították össze és olyan világtörténelmi eseményeken áradoztak, hogy Sólyom-Fekete lejön a hegyekről. Néha a háborús mesterségben tájékozatlan civilek okulására meséket írtak a szorgalmas Hindenburgról, aki még a békében is ágyúkkal kocsikázott a mazuri tavak vidékén, amelyek vizébe később beleölni szándékozott az oroszokat. A még szorgalmasabb kiadványok siettek kiadni az ilyen könyveket, amelyeknek megjelentetése csak addig volt üzlet, amíg a publikum rá nem jött, hogy annyira esnek a valóságtól, mint a modern háború a lobogó zászlók, csillogó kardok és hősi rohamok illuziójától.

A háborús irodalom második fázisában bölcs diplomaták és ismert katonák magyarázták el vastag kötetekben az életben maradt ismeretlen katonáknak, hogy csomóba tett ésszel miért nem tudtak rájönni azokra a kézenfekvő okosságokra, amelyeket a nemzetközi összefüggések ismerete és stratégiai tudás nélkül minden józaneszű polgár magától kitalált. Az utólagos bölcsesség megvilágításába helyezett öngazolásoknak és leleplezéseknek ez az egész könyvtárra felszaporodott tömege nem elégséges azonban annak elhitéstésére, hogy minden

*) Csengery János új Ilias-fordításából a *Széphalom* legközelebbi száma hoz mutatóványt.

másként lett volna, ha pont annak az illusztris szerzőnek a receptjét használták volna, akinek a könyvét véletlenül épen a kezünkbe vettük. Ez az egész irodalom csak annak az igazságnak a kommentálása, amelyet a néhai boldog emlékezetű svéd kancellár egyetlen örök értékű mondatában kifejezett.

Ez az irodalom belefutott az unalomba és csömörbe és utána esztendőkre terjedő hosszú szünet következett. Tíz esztendővel az összeomlás és a győzelem után, egyszerre a legváratlanabb formában következett be a háborús irodalom reneszánsza. A félmjelzett írók és névre nagy emlékirat-írók után egyszerre ismeretlen nevű fiatalok törtek elő, akiknek közös vonásuk az, hogy nem irodalmat játszanak a hazafisággal, hősiességgel, vérrrel és mások szenvedésével, hanem megírják azt, amit a fronton, a lövészárokban, a pergőtűzben, a kórházakban, a hadifogságban és odahaza láttak, tapasztaltak és éreztek. Ebből az új háborús irodalomból hiányzik a nagyvonalúság, sőt sokszor hiányzik még az irodalom-szerűség is. Kicsiny, de borzalmakban gazdag felsorolása, egymásutánja az eseményeknek, ahogy azok a frontharcos emlékezetében megrögződtek. Van bennük még ponyvaszerűség is és vitára adhatnak alkalmat abból a szempontból, hogy egyes részletek, amelyek a drasztikum határán is túlterjednek, feltétlenül szükségesek voltak-e ahhoz, hogy vele teljes őszinteségüket dokumentálják. De azok a páratlan könyvsikerek, amelyek ehhez az irodalomhoz kapcsolódnak, azt mutatják, hogy a megírásnak ez a módja rátalált azoknak a polgári életből kiragadott mindennapi embereknek a lelkére, akik a világháború hadseregeinek túlnyomó többségét alkották.

Időrendben Markovics Rodion nyitotta meg ezeknek a könyvsikereknek sorozatát, melyek meglepetésszerűleg törték át a háborús olvasmányoktól megcsömörlött közönség közönyének dróttakadályait. Ő igazán a kevésszámú írók közé tartozott, akiket az ismeretlen olvasó fedezett fel. Heteken át stereotip kérdés volt nálunk, hogy olvasta-e már a *Szibériai garnizont*? Nála még azaz lehetett magyarázni a magyar viszonyokhoz képest igazán szokatlanul nagy példányszámot, hogy ráhibázott a hadifogságra, a háborúnak egy olyan fejezetére, amelyet nagyon sokan ismertek, de az irodalom teljesen elhanyagolt. Őt követte azonban a német Erich Maria Remarque, aki akárcsak Barbusse, visszament a lövészárokba, a dróttakadályok, gránátölcserék, pergőtűzek kellős közepébe. Rémesebb, de igazabb képet rajzolt a halálról, mint francia kollegája, mert nála a pusztulás elkerülhetetlen szükségesség gyanánt lebeg a halálra ítélt fiataltság fölött. Egy generációt rajzolt meg, amely lelkesedéssel ment a háborúba, de vagy elpusztult benne, vagy ha megmaradt, elvesztette a lelkesedését és hitét mindenben, örökre. Ez a könyv is példátlan visszhangot tudott kelteni. Heteken át Németország minden könyvesboltjának kirakatából kiáltva meredt a közönség elé a hír, hogy *Nyugaton a helyzet változatlan*. Alig néhány hét alatt Remarque könyvét egész sor idegen nyelvre lefordították. A háború óta ez a frontharcos az első az új német írók között, akinek a nagy angol tolyóiratok egész oldalas arcképet juttattak.

Amíg csak erről a két könyvről volt szó, — az egyik nálunk, a másik Németországban — még fel lehetett tételezni, hogy elszigetelt jelenséggel állunk szemben. Olvasom azonban az ismertetéseket, — magukat a könyveket még nem láttam, — hogy két ilyen háborús írásnak épen példátlanul nagy sikere volt Angliában és Amerikában.*) Ezeknek írói is egyszerre, az ismeretlen-

*) Henry Williamson: *A Soldier's Diary of the Great War* és David W. King: *The War-Diary of a Légionnaire*.

ségből jutottak el a hatos számjegyű könyvsikerek példányszámáig. Amennyire az ismertetésekből meg lehet ítélni, angol, illetve amerikai változatait szolgáltatják a Remarque könyvének. Williamson és King is, mint Remarque, önként jelentkeztek katonai szolgálatra és rang nélkül, a tömegek között, a lövészárokból éltek át az ismeretlen katona életét. Írásukban ők sem cicomáznak, hanem a látottak reális elmondásával súvítik bele a közönség fülébe: Ez a valóság, ez a háború!

Kétségtelen, hogy a háborús irodalomnak ezt a felújulását, amely aligha fejeződött be ezekkel a könyvekkel, szimptomatikus jelenségnek kell tekinteni. De épenúgy nem lehet véletlennek tekinteni azt sem, hogy olyan könyvek aratnak sikert, amelyek mellőzik az irodalmi eszközöket — szerzőik talán nem is rendelkeznek velük, — és hiányzik belőlük minden hadvezéri nagyképűség és világtörténelmi beállítás. Nálunk a háború nem országok küzdelme, hanem emberek viaskodása életükért, sőt néha egy darab kenyérért is.

Az ilyen természetű dolgokat bárki is legjobban a személyes impresszióin keresztül tudja megítélni. Ha végiggondolom azt a tömérdek háborús olvasmányt, amelyen végigfutottam, ha magam elé idézem azokat, akik társaságban meséltek háborús élményeikről, akkor szinte azt kell hinnem, hogy mindazok, akik résztvettek a háborúban, szövetséget kötöttek, hogy amit elmondanak, egy bizonyos meghatározott, mondhatnám görögtüzes világításba helyezték. Mintha valami álszemérem tartaná vissza a háború résztvevőit a valóság elmondásától, mihelyt mesélni kezdenek viselt dolgaikról, kivétel nélkül mind hadvezéreknek érzik magukat és nem azt mondják, hogy mi történt velük, hanem mit hajtottak végre a háborúban. Pedig ma már tudjuk, hogy gyakran még nagynevű hadvezérek sem hajtottak végre semmit, csak különböző dolgok történtek velük.

Én ebben látom az új háborús irodalom sikereinek a titkát. Taián a megézés tette, talán az, hogy egyebet nem is tudtak csinálni, nehány ember áttörte az akaratlan öszinteség-hiánynak szövetségét és a tömegek ráeszméltek, hogy az elmondásnak ebben a módjában van az igazság. De ez rácsófol egyuttal arra a lépten-nyomon hallott mondásra, hogy a közönség megunta a háborút és már nem akar többet hallani róla. A közönség, főleg pedig, aki részt is vett benne, nem unta meg a háborút. Lehet valaki antimilitarista, gondolhat gyűlöletes visszaemlékezéssel a háborúra, maga a háború, mint élmény, nem lehet közömbös senki számára. Ez a magyarázata a háborús irodalmi reneszánszának. A háborús irodalom első fázisa a körülállóknak szólt, a második a nagy katonáknak, politikusoknak és az utókornak, a harmadik pedig azoknak, akik szenvedő alanyai voltak a nagy mérközésnek. Ezek a könyvekben is azt a háborút akarják olvasni, amelyet ők maguk átéltek, nem pedig azt, amelyet a kortársak és az utókor ítélete számára irodalmilag kifésültek.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.

AMERIKAI NEVELÉS.

Lehetnek az amerikai nevelésnek olyan irányai, melyek felett európai emberek fejüket csóválják, lehetnek kinövésai, lehetnek kiváló eredményei is, ez mind vitatható; egy jellemvonása azonban mindenesetre megvan, az, hogy a közérdeklődést ki tudja váltani. Ahol valaki 20000 dollárt ad arra a célra, hogy az erkölcsi nevelés eredményesebb mód-